

ORACZ (182) *sb m*

o jasne, a pochylone (w tym 2 r. błędne znakowanie).

sg *N* orącz (83). ◇ *G* orącz (4). ◇ *D* orączowi (10). ◇ *A* orącz (7). ◇ *G a.* *A* orącz (1). ◇ *I* orącz(e)m (7). ◇ *pl N* orącze (23). ◇ *G* orączów (13); -ów (3), -(o)w (10). ◇ *D* orączóm (16); -óm (2), -(o)m (14). ◇ *A* orącze (7). ◇ *I* orączmi (9). ◇ *L* orączoch (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVII(XVIII) w.

*Człowiek uprawiający ziemię, pracujący na roli lub w winnicy, rolnik; agricola Murm, Mymer¹, Vulg, PolAnt, Mącz, Modrz, Calag, Calep, JanPrzyw, Cn; colonus BartBydg, Modrz, Vulg, Cn; arator Mącz, Modrz, Calep, Cn; cultor (agri a. agrorum a. terrae) Mącz, Calep, Vulg, Cn; rusticus Mymer¹, Calep; ruricola Calag, Calep; politor, subarator, sulcator Cn (182) : [Wól] iż by wyárznie powolniey oraczowi mógł idź. *March¹* A3v; Oracz ná wsi był fie łtárzał/ A miáftá nigdy nie widział *BierEz* Hv; Oracz ná roli którą miał/ Sidł był w ieden čás náftáwiáł: Ná ptaki którzy bywáli/ Zboże z roley wybieráli. *BierEz* Kv; Kuropátwy y sierńzenie/ Gdy mieli wielkie pragnienie: Ku oraczowi przybieżeli/ Wody od niego pić chćieli. Kuropátwy wżytki łtały/ Oraczowi obiecály: Wżytkęć winnicę łkopamy/ Rodnieyřząc iá wdziálamy. *BierEz* M; Oracz niegdy był łnu nářiał/ Iźby z niego przedziwo miał *BierEz* N, G4v [2 r.], H3, I, Iv, I3v (24); *OpecŻyw* [61]; *Agricola. Eyn ackerman* Oracz *Colonus* idem. *Murm* 179; *Mymer¹* 15 [2 r.]; *HistJóz* E3; *BartBydg* 30b; Oracz dobry bywa: ktoremu Sathurnus ieft pan z vrodzenia. *FalZioł* V 50v, V 52 [3 r.]; *GlabGad* P8; *BielKom* D6, Ev; Niechby wtem náłádowáli orączow/ którzy náfiawłly zboża/ nye zaráz gdy wznidzye onego zná albo fieką/ ále gdi fie yuź będye godziło. *GliczKsiąż* I4v; Gdyż zázwdy gębá plecie o czym myłli głowá. Oracz zázwdy o pługu s trzołem o lemiefzu *RejWiz* 6v, 2v, 126, 130; Dnia tego nicz nyepoczynay/ zwłáfcza łtaremy liudzmy/ zoraczmy *Goski* A2, A2; Muři oracz pirwey robić [*Laborantem agricolam*]/ niź owocow pożywać. *BibRadz* 2.Tim 1/6, 1.Par 27/26, I 156a marg; *OrzRozm* R4; Przygadza fie teź oraczóm Hiłzpañłkim iż bryły złotá frebrá pługi wyorywáią. *BielKron* 279v, 63v, 85, 120v, 260, 271 (9); *Laboriosissimus hominis socius in agricultura bos*, Wól dobry pomagáč orączowi ná rolá. *Mącz* 180d, 16d, 60a [2 r.], 109d, 177a, 205b (11); *GórnDworz* Kk2v; *HistRzym* 129; *RejPos* 60v; *BielSat* Cv, L4; *RejZwierc* 95; Tákowi fá podobni oraczóm gnuřnym á leniwym/ którzy z wielką pilnoćią łzczepią drzewá rozmáite/ á potym o nie máło dbáią *RejPosWstaw* [41²]v; Izali wizytek dzień orze oracz dla řiania [*Nunquid tota die arabit arans ad seminandum*]? przewraca á przerzyna bryły ziemie łwey? *BudBib* Is 28/24, Gen 25/27; *ModrzBaz* 8v [2 r.], 57v, 80, 119v, 122v [2 r.]; *Calag* 7b; *KochPs* 93; *StryjKron* 250, 355; *KochJez* B; Oracz polá bogu złéca/ y łwé winnice *KochFr* 85, 125; *KlonŻal* B4 [2 r.]; *KochEpitCat* 111 [2 r.]; *KochPhaen* 1; *ReszPrz* 101 [2 r.]; *BielSjem* 24, 27; *KochPieř* 34; *KochSob* 65, 70; Sámem żelázem oracz rolá porze/ ále žeby mu lemiefz łzedł dobrze/ řilá mu przypraw do tego potrzebá *GórnRozm* N, N [2 r.]; *Calep* 43a, 97b, 216b, 933a [2 r.]; Do przedziwá oracz ma mieć/ miádlíce/ ćierlice/ łzczotkę/ káđziel/ przeřlice/ motowidło/ wijádló/ koćiel/ potok/ kijankę. *GostGosp* 114; A Páłterz ma byđź mędrłzy niź oracz: bo ládá kto rolá zorze/ á bydlęciu nie ládá kto vgodźi/ aby ie vchował. *GostGosp* 116, 68, 158 [2 r.]; *OrzJan* 49; Człowiek náłádził winnicę/ y náiał iá oraczóm [*colonis*] *WujNT* Luc 20/9, przedm 38, *Matth* 21/33, 34, 35, 38 (18); *SarnStat* 246; *GostCast* 9, 69; *SkarKazSej* 682a, 704a; Przeťoź oracz nie lichwiarz/ ále ziemny*

flugá: Służy niebu y ziemi trzymáiąc fię pługá. *KlonWor* 78, 5, 16, 76 [2 r.], 78, 79 [2 r.]; *SzarcRyt* C4v; [Słichałem ya od ludzi ftarich/ godnych wiari y dobrich oraczow/ ifz owoce z drzew pozitek wynnic *FlinsCunDzień* C7v].

*W połączeniach szeregowych (10): KromRozm III F7v; RejZwierc 22; iáko fą Kowále/ Kotlarze/ Płátnerze/ Słofárze/ Rzeźnicy/ Ciefle/ Lowcy ná wielki źwierz/ Oracze/ kofárze/ y wftyfcy [!]/ ktorzy ciężkim naczyniem robią *BielSpr* 2v; Poftánowi ie też łobie hetmány/ y tyfiączniki/ y pięć dziefiątники/ y oraczmi roley fwey y żeńcámi zniwá fwe⁸⁰ *BudBib* 1.Reg 8/12; *BielSjem* 19; Bá zgoła Rzeczpołpolita z tego pięciorgá złożona ieft z Oraczá/ z Zołnierzá/ z Sędźiego/ z Kupcá/ z Rzemieśniká. *GórnRozm* L3v; *GostGosp* 20, 156; Iż którykolwiek oracz/ álbo kmieć/ álbo zagrodnik [Ut quicunque Colonus, seu Kmetho/ Hortulanus *JanStat* 1088]/ ábo którykolwiek inny poddány y fynowie ich/ nád wolą y wiadomość páná fwego/ vćiekáiąc do innych kráiów/ przenosiłby fię *SarnStat* 520; *SkarKazSej* 700a.*

W przeciwstawieniu: »oracz ... bogacz« (1): Gdyż ieft fzczeńliwfzy oracz co zdrowia wzywa/ Niźli nawiętfzy bogacz co w chorobach pływa. *RejWiz* 61v.

W porównaniu (1): Abowim oni [rodzice] nye ináčzey yákoby oracze látu a wędrnemu flońcu máyąc dzyatki/ yákoby zboże á látorołki z małżeńftwa fwego/ bárzo fię fami myędzy łobą rołkoffuyą y s thego wyeliczą *GliczKsiąż* Cv.

W charakterystycznych połączeniach: oracz gnuśny, gospodarny, leniwy, łakomy (2), pracowity, pracowny, rzqdny, spracowany, ścisły.

Przysłowia: Rádá nieczáfu fwego/ Nie czyni zyřku żadnego: Iáko gdy defzcz w on czás rośi/ Kiedy oracz řnopy nośi. *BierEz* K2v.

Iákać ieft rola/ thákieć też fą y nafienia/ iákie kwiatki tákie thez bárwy/ iáki řprawcá/ táką też y řprawá/ á iáki oracz/ tákie też oránie [qualis agricola talis cultura] *BibRadz* 4.Esdr 9/17; *BudBib* 4.Esdr 9/17.

Szeregi: »gospodarz i (albo) oracz« (2): Bono aratori non licet boves diiugare Dobremu gořpodarzowi álbo oraczowi nie godźi fię wołów rořprzegáć. *Mqcz* 177c; Owa kto chce byđz dobrym gořpodarzem/ trzeba mu pilności do tego y pracey przyłóżyć: á rozum mieć domá/ y pámięć/ ná ktorą fię nie řpuřzczáć bárzo: co trzeba lepiej ná piřmie mieć: w ten czás řiac/ oráć/ kiedy dobry gořpodarz y oracz. *GostGosp* 8.

»kmieć, (albo) oracz« = *kmetho seu colonus JanStat* [szyk 2:1] (3): Georgus. Latine colonus vel agricola, Oracz/ Kmieć. *Mqcz* 144c; A niemowięć ia tu o onych ktorzy fą grubego przyrodzenia/ o Kmiecioch/ oraczoch/ y co záwždy silnie prácią *SienLek* 3v; *SarnStat* 666. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»oracze a lud prosty« (1): Mnimaiąc Świętopług abi to byli oracze á lud prořty [*Estimabat enim agricolas fore*], prořzácii iako gořcie nieco ziemie ku oraniu *MiechGlab* 59.

»pasterz (owiec) i (a) oracz« (3): *HistJóz* E2; A był Abel pářterzem owiec/ á Kain był oraczem [*Et erat Hebel pastor pecudum ... Cain colebat terram*]. *BibRadz* Gen 4/2; *HistRzym* 129.

»sprawca ziemie abo oracz« (1): IA ieltem winná macica (*marg*) drzewo (-) prawdźiwá/ a ociec mói winiárzem (*marg*) ísprawca [!] źięmie abo oraczem (-) ielt [*Pater mens agricola est*] MurzNT Ioann 15/1.

»winarze i (albo) oracze« [szyk 2:1] (3): Gdy przydzie pán tey winnice/ tzo vczyni ony^m oráčom albo winárzom? *OpecŻyw* [61]; Tylko chudzinkę á robotniczki zoítawił [*Nabuzardan*]/ winarze/ y oracze [*vinitores et agricolas*]. *Leop 4.Reg 25/12; BibRadz Ier 52/16*.

»zagrodnik albo oracz« (2): ten miełczánin/ który w mieście z żoną/ z dziećmi y z czeláđziá miełzka/ á rolą íam/ álbo przez íwégo zagrodniká/ álbo oraczá [*per suum hortulanum, aut agricolam JanPrzyw 16*] robi: nie bęđzie powinien ná záplácenié przerzeczonégo Poráđlnégo *SarnStat 351 [idem] 893. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]*

»ziemianin albo oracz« (1): Oborá pierwłzy fundáment gośpodárłtwá/ Ziemiáninowi álbo Oraczowi rządnemu. *GostGosp 6. [Ponadto w połączeniu szeregowym 2 r.]*

W przen (2) : MurzNT Ioann 15/1; IAm ielt winna máćicá prawdźiwa: á Oćiec moy ielt oraczem. *WujNT Ioann 15/1*.

Synonimy: chłop, gbur, gospodarz, kmieć, rolnik, siodłak, wieśniak, willan.

TZ